

TRADICIÓ, IMITACIÓ, INNOVACIÓ

XAVIER GARCIA-DURAN BAYONA

Societat Catalana de Filosofia

Aquesta reflexió neix arran d'una conferència de René Girard, feta a Tel-Aviv el 1989, i publicada en francès el 2002¹. El tema de la tradició es presenta central en aquest text, fent-lo ressonar amb altres obres de Girard. En especial està present *Mensonge romantique et vérité romanesque*, (1961). En essència, ve a dir que hi ha un món —el de la tradició— on la imitació és un nucli estructurant, i que aquest món es trenca, donant pas a la innovació com a centre de funcionament.

L'essència de la tradició és proposar models, és a dir, realitats externes al món a partir de les quals aquest pren sentit. El model és alhora ètic, antropològic, estètic, polític, i el seu valor rau, simplement, en a model. Per això la tradició dibuixa un imperatiu que fa que el model hagi de ser imitat. Cada grup té els seus models, que li donen identitat. La imitació, doncs, és la clau de volta del model de vida tradicional. El model ha de ser imitat perquè és el model, pertany a una realitat superior, i aquesta pertinença el fa ser millor. Imitar el que és millor no pot ser mai un error, sinó un mèrit. Aquesta imitació permet estructurar la societat, de manera que hi ha una verticalitat —de la immanència a la

1. René GIRARD, «Innovation et répétition», dins *La voix méconnue du réel*, Paris: Grasset, 2002.

transcendència. Els models venen de dalt, i s'imiten a baix. Qui més amunt està, més a la vora del model; qui més avall, més lluny. La societat, doncs, és una societat jeràrquica, ordenada segons un *ordre sagrat*, definit segons proximitat o llunyania del model. No seguir aquest ordre significa equivocar-se, negar el que és vertader: no voler ser com el millor. Desviar-se. Significa també destruir la jerarquia, trossejar-la. Posa en perill l'ordre i l'autoritat, la seguretat i la pau. Qui no segueix l'ordre és un heterodox, un equivocat, un enemic, un traïdor, a qui cal expulsar o eliminar. Un heretge, ja que «l'ortodòxia, des de la seva continuïtat sense falles, ignora el canvi»².

Aquesta forma de relació amb el model, pròpia d'allò que anomenem tradició, és el que Girard anomena *mediació externa*. Si el desig és mimètic, és a dir, triangular, es desitja sempre el desig de l'altre: es desitja ser l'altre. Aquest altre és el mitjancer del desig, entre el subjecte desitjat i l'objecte de desig. En el món de la mediació externa, l'altre a imitar és un model extern, un model ideal, el model perfecte. És el que fa d'Alonso Quijano el cavaller Don Quijote: tenir com a model Amadís de Gaula. És per això que podem anomenar *platònica* aquesta forma de mediació. Els models són externs, tenen valor per si mateixos, i així s'imposen: «Font mateixa de la veritat eterna, de la bellesa eterna, de la divinitat eterna, els models no sabrien canviar»³. És evident que aquesta estructuració fonamenta l'*Ancien Régime*. En el món que descriu Plató i habita Alonso Quijano, allò central és la imitació.

En aquest context, la innovació, que com a concepte prové del discurs teològic, «significa desviació en relació amb allò que, per definició no hauria de canviar mai,

2. *Ibid.*, p. 291.

3. *Ibid.*, p. 299.

això és, el dogma religiós»⁴. Fins al segle XVIII, aproximadament, tindrà connotacions negatives. Els mateixos reformistes afirmen que no volen innovar, sinó que volen imitar millor el model perfecte. La innovació és, per tant, gairebé sinònim d'heretgia. De fet, hom pensa que només Déu pot innovar.

Què passa, però, «quan la gradació se sacseja»⁵, quan s'esfondra el pensament jeràrquic, quan la idea d'igualtat s'ensenyoreix de la vida social, quan les direccions no apunten amunt, en vertical, sinó arran, en horitzontal? Quan l'altre —i, per tant, jo mateix— és qui ha de ser model i mediador, i també rival i obstacle? El que passa és que no hi ha direccions, o qualsevol direcció és possible. L'altre esdevé model, extern a mi, negació de mi, però igual a mi. La situació està descrita de forma admirablement lúcida, visionària, a l'aforisme 125 de *La gaia ciència*. El mediador es va internalitzant, interioritzant: es fa subjecte. Podem parlar de *mediació cartesiana*. És el que Girard anomenarà *mediació interna*, o també *transcendence déviée*, ja que és l'altre, l'igual a mi, qui esdevé model i alhora obstacle del desig. El paradigma d'aquesta situació és l'home del subsòl que descriu Dostoievski⁶. Qualsevol pot ser model, i el valor del model és que sigui nou, innovador. Tota imitació és consentida, arribant a la paradoxa: «És per això que tothom

4. *Ibid.*, p. 291.

5. El text prové de *Troilus i Cressida*, de W. SHAKESPEARE. El text és citat per Girard a tres llocs: *La violence et le sacré*, p. 80-81; *Shakespeare: les feux de l'envie*, p. 205 i ss i «La peste dans la littérature», a *La voix méconnue du réel*, p. 237-238. El text, posat en boca d'Ulisses, descriu la desfeta, la caiguda que es produeix *when Degree is shaken*, «quan la gradació se sacseja», en una traducció molt literal; Girard ho tradueix com «quand la hiérarchie vient à être ébranlée».

6. Cf. *Notes del Subsòl*. Vegeu també, de GIRARD, *Critique dans un souterrain*, i especialment «Du double à l'unité» (1972).

està contra la moda; tothom abandona sempre la moda imperant per imitar l'inimitable, com tot el món»⁷.

El subjecte esdevé un absolut, tot gira al seu voltant. El món dels ideals es despobla, es buida⁸. Res no hi ha dalt que pugui donar sentit a les coses d'aquí baix. És l'experiència de l'absurd. Els romàntics transformen el procés creador en una veritable teologia del jo. «Per la llei antiga, la innovació estava reservada a Déu i prohibida a l'home. Quan l'home s'empara dels atributs de Déu, esdevé l'innovador absolut»⁹. La innovació ve a substituir la imitació, i allò fonamental és la transgressió: trencar la moda, per tal d'esdevenir moda: no ser imitador sinó ser imitat. Aquest és el sentit de la innovació, que esdevé un nou imperatiu: «Cal innovar!» (que és una forma de dir «¡renovarse o morir!»)¹⁰ o el *reinventing yourself* o el més biòlegista *adapt or die*. És aquí on trobem el pensament liberal, la societat del benestar, el consum. El món del progrés científicotecnològic. I és aquí on l'imperatiu d'innovar acaba exigint la imitació: quan tothom innova, el més innovador és el que imita!

Un espectador lúcid i sorprès d'aquest moment de canvi, d'aquest sacseig de la gradació és Alexis de Tocqueville, especialment a *La démocratie en Amérique* (Girard en diu que, «si hi ha un autor mimètic, és Tocqueville»¹¹):

7. R. GIRARD, *Des choses cachées depuis la fondation du monde*, p. 400.

8. «À mesure que le ciel se dépeuple le sacré reflue sur la terre; il isole l'individu de tous les biens terrestres; il creuse, entre lui et l'ici-bas un gouffre plus profond que l'ancien au-delà. La surface de la terre où habitent les *Autres* devient un inaccessible paradis». (*Mensonge romantique et vérité romanesque*, p. 89).

9. *Op. Cit.*, p 313.

10. «Esta paremia señala la saludable necesidad de realizar cambios, por lo general radicales, en el comportamiento, la imagen de uno, en el trabajo, en definitiva en el contexto profesional o personal.» [Centro Virtual Cervantes, <http://www.cvc.cervantes.es>].

11. A *Celui par qui le scandale arrive*, p. 151.

«Dans les siècles d'égalité, tous les hommes sont indépendants les uns des autres, isolés et faibles; on n'en voit point dont la volonté dirige d'une façon permanente les mouvements de la foule; dans ces temps, l'humanité semble toujours marcher d'elle-même. [...] J'ai montré précédemment comment l'égalité des conditions portait chacun à chercher la vérité par soi-même. Il est facile de voir qu'une pareille méthode doit insensiblement faire tendre l'esprit humain vers les idées générales. Lorsque je répudie les traditions de classe, de profession et de famille, que j'échappe à l'empire de l'exemple pour chercher, par le seul effort de ma raison, la voie à suivre, je suis enclin à puiser les motifs de mes opinions dans la nature même de l'homme, ce qui me conduit nécessairement et presque à mon insu, vers un grand nombre de notions très générales.»¹²

Hom «escapa a l'imperi de l'exemple per cercar, amb només la raó pròpia, el camí a seguir...». L'imperi de l'exemple, col·lectiu i ordenat, contra l'autarquia del jo, individual i caòtic.

Així doncs, imitar o innovar? Tradició o modernitat? Quin dels dos imperatius hem d'assumir? El d'imitar allò que té valor per tradició, el de cercar permanentment nous valors? Quina és —així ho llegim avui— la clau de l'èxit? Avui no és la imitació. És la innovació. Crear, desfer-se de models, allunyar-se d'estereotips. *Ser un mateix* (un autèntic eslògan de la modernitat). La innovació és un fet d'allò que Tocqueville anomena, des d'un cert desconcert, *sociétés démocratiques*: recau sobre l'individualisme.

«Je vois très clairement dans l'égalité deux tendances: l'une qui porte l'esprit de chaque homme vers des pensées nouvelles, et l'autre qui le réduirait volontiers à ne plus penser.»¹³

12. *La Démocratie en Amérique*, II, cap. 3.

13. *La Démocratie en Amérique*, II, cap. 2.

La pregunta que cal fer-se és si els dos imperatius són realment excloents. Des del punt de vista de Girard, no. «La innovació veritable suposa necessàriament un respecte mínim pel passat i un coneixement de les seves realitzacions, és a dir, la mimesi. Voler que la novetat no tingui cap resta d'imitació és voler que una planta pugui arrelar-se al cel. A llarg termini, l'obligació d'haver-se de revoltar sempre pot ser més negativa per a la innovació que l'obligació de no revoltar-se mai»¹⁴.

Ara bé, no podem oblidar que aquest joc entre innovació i imitació és el joc de cada generació. La imitació és conservadora, la innovació revolucionària; la primera és la vellesa, la segona la joventut; l'una manté, l'altra transforma... El combat d'aquestes dues forces, que ha anat transformant la realitat, la societat des de sempre, té un moment àlgid, que és quan es passa de la mediació externa a la mediació interna; dels models transcendents als models immanents; de la societat jeràrquica a la societat igualitària. Ja cap model posterior no tindrà el valor dels models anteriors. Aquest canvi exigeix que es despobli el cel de realitats transcendents. La relativitat i el joc dels possibles arracona per sempre la veritat com a absolut. Tota imitació oscil·larà entre la permanència del model i la seva relativitat... I tota innovació es presentarà amb l'esplèndida fragilitat de saber-se peridora.

I la tradició, que és el port que ens ha animat a la singladura? Com queda en aquest context? Ha de seguir havent-hi tradició, ja que han d'existir encara models. Però aquests models s'han despul·lat de transcendència, s'han vestit d'immanència. Estan sotmesos al canvi i a la transformació. Han perdut el seu valor d'absolut. Com dèiem al principi, «l'essència de la tradició és proposar models»,

14. *Op. cit.*, p. 313.

però ara aquests models no tenen valor, o tenen el mateix valor que qualsevol altre, no s'incardinen en un grup al qual donen identitat. La tradició deixa de ser substantiva per passar a ser adjectiva.

